

Kritika

Dr. Anton Ocvirk, Teorija primerjalne literarne zgodovine.

Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 12, Historični odsek 4. Ljubljana, izšlo v zač. 1937 z letnico 1936. Strani 203.

Primerjalna literarna zgodovina je mlada znanstvena panoga. Neprimerno več je univerz, ki danes zanjo nimajo stolice, kot tistih, ki jo že imajo in celo v njeni domovini Franciji je bila ustanovljena doslej le na štirih univerzah.

Slučaj je hotel, da v tem oziru univerze v Jugoslaviji prednjačijo tujim. Ko so l. 1905 Srbi povišali svojo Veliko šolo v pravo univerzo in razrešili službe vse dotedanje profesorje, se je nudilo za novo zasedbo stolice za srbsko literarno zgodovino več kandidatov. Dobil jo je mlad, sposoben gimnazijski profesor, a bivši profesor na Veliki šoli je predsedal k primerjalni literarni zgodovini, novosti, ki sta jo imeli dotlej le dve univerzi sveta: lyonska, kjer sta zapored predavala oba velika utiralca nove panoge, Joseph Texte in za njim M. Fernand Baldensperger, in Columbia univerza v New Yorku. Nova stolica je bila v Beogradu hitro uzakonjena in vključena v sistem predavanj, pet let za njo (1910) pa jo je dobila tudi pariška Sorbonna. Ljubljanska univerza jo je ob ustanovitvi sprejela z zakonodajo svoje srbske sestre.

Prvemu vzporednemu koraku z najnaprednejšo deželno sveto iz l. 1905 je sledil sedaj še drugi: v letih, ko komaj na pariški univerzi predava predstojnik instituta za primerjalno književnost J. — M. Carré nekaj podobnega, smo dobili Slovenci, za Francozi prvi v vrsti narodov, knjigo, ki ima naslov teorije nove vede.

Kaj je primerjalna literarnozgodovinska veda?

Od obeh Ocvirkovih definicij (na str. 44 in 52) je v razlagi svojega predmeta darežljivejša prva: „Proučevanje splošnih literarnih, idejnih in kulturnih odnosov, ugotavljanje ritmičnega gibanja velikih duševnih tokov, zasledovanje vplivne učinkovitosti pesniških umotvorov, stilov in osebnosti, znanstveni oris prehajanja literarnih snovi in oblik od naroda k narodu: vse to sega brez dvoma preko področja posameznih literarnih zgodovin in se uvršča v docela drugo znanstveno disciplino — v primerjalno literarno zgodovino.“

Če pretehtamo vsak del tega stavka in se zamislimo v vprašanja, ki morejo v kaki literaturi sploh vstati pred literarnim zgodovinarjem, spoznamo, da je malo takih, ki bi bila čisto zunaj tega okvira. Morda le nastopi velikih samotnih duhov, za katere se zdi, da so se od nekje utrjali in ni bilo v narodih in miselnih tokovih tiste dobe zanje nobenih predpogojev, ali pa nasprotna skrajnost, vsi tisti mali, neznamni ljudje, epigoni in drobni delavci, ki niso doprinesli k razvoju nič bistvenega in ostali tudi brez vpliva. Vse ostalo literarno življenje pa gre že kje v gornji okvir, posebno še, ker ne moreš proučevati vpliva neke osebnosti ali gibanja brez proučevanja osebnosti same oz. gibanja. Tako obsežnega vidi Ocvirk svoj predmet, da bi bila njegova sistematika primerjalne literarnozgodovinske vede prav za prav sistematika literarnozgodovinske vede sploh, če je ne bi omejila v pravi obseg metodologija.

Knjiga ima tri dele: razvoj, teorijo in metodologijo nove vede. Ker je panoga mlada, sega njeno znanstveno raziskavanje šele v konec minulega stoletja, toda klice z literarnim vzporejanjem segajo daleč nazaj, zato jih analizira avtor v antiki, krščanstvu, humanizmu, renesansi, obravnava polihistorska dela XVI. in XVII. stol. do novejših dob, ko sta posebno romantika z njeno univerzalnostjo in razvoj

prirodoslovnih ved z analitično metodo doprinesla k iskanju zvez in vplivov raznih literatur. Obširnejša je najnovejša doba. Drugi del skuša določiti elemente teorije primerjalne literarne zgodovine: najprej ima vsak narod svojo „narodno dušo“, iz katere rasto literarna dela, ki imajo zato svoj narodni slog in svoje estetske kriterije; nad temi so v vsaki književnosti „nadnarodni“ in „občečloveški“ elementi in iz njih se prelivajo po evropski literaturi tokovi, ki ji dajejo evropski značaj; skupnost in sorodnost gre z medsebojnimi vplivi še dalje, ko dobiva svetoven značaj. Tretji del, metodologija, je ustvarila iz načina znanstvenega raziskavanja mrežo, v katero bi bilo mogoče zajeti vsa vprašanja, ki se pojavijo ob delu. Avtor je prepletel splošna razmatrivanja vseh treh delov z neprestanim navajanjem specialnih del o posameznih vprašanjih, tako da je knjiga obenem kos bibliografije. Za Slovence bo dobrodošla kot priročnik primerjalne literarne zgodovine, saj naše knjižnice ne bodo nikdar denarno toliko podpirane, da bi si mogle nabavljati razna podrobna dela, iz katerih bi mogel dobiti človek v Ljubljani ali Mariboru razgled po bibliografiji. V tem je korist dela za slovenskega čitatelja, vendar to ni edini vidik, s katerega moremo vrednotiti Ocvirkovo knjigo.

Delo vzbuja videz, da je hotelo nekaj doprinesiti k splošni, mednarodno važni literaturi. Zato moramo zreti nanj tudi s tega vidika in mu določiti razvojno mesto in vrednost v njegovem okviru, četudi je pisano v jeziku, ki bo tujemu in zlasti zapadnemu svetu težkoumljiv. To je naša dolžnost tembolj, ker ni verjetno, da bi se bavil kak tuj znanstvenik s tem vprašanjem. Menim, da je najbolje kar v sredo stvari. Ocvirk je imel (dasi tega ne navaja) pri svojem delu vzor v P. Van Tieghema knjigi „La littérature comparée“ (strani 122), izišli 1931 v Parizu v „Collection Armand Colin“, št. 144, francoski Göschen zbirki. Razen golih bibliografij (Betz, izp. Baldensperger) nova veda nima drugih splošnih orisov. Primerjava Van Tieghemovega in Ocvirkovega dela (aklimatizirani Francoz je bil njegov profesor na Sorbonni) pokaže, koliko je slovenska knjiga doprinesla k napredku panoge.

Glede celote je Ocvirk obdržal razdelitev gradiva na tri dele, zamenjal le vrstni red drugega in tretjega. Medtem, ko je njegov drugi del v marsičem izpremenjen, poteka prvi pri obeh zaradi enotnega razvojnega vidika vzporedno, pri tretjem pa je izpremenil Ocvirk le vrstni red nekaterih poglavij, napravil tu in tam obširnejši uvod, kak del dodal ali opustil, našel ponekod za poglavje težji naslov (Analogični in antitetični paralelizem, Linearno določanje vplivov, Koncentrično določanje vplivov), a se v določitvi celotnega pritegnjenega gradiva in izbiri vidikov metodologije držal vzora. Šele, ko je bila snov porazdeljena po predalih, se je lotil samostojnega oblikovanja.

Prvi del obeh knjig je zgodovina. Zgodovinska dejstva so za oba avtorja enaka, zato morata po skupni poti prihajati do istih rezultatov, le način pisanja je bil različen. Van Tieghem je hotel prikazati, na katerih točkah zgodovine so se v literaturi stikali posamezni narodi in kdaj in zakaj so dobila raziskavanja znanstven značaj. Zato kaže njegova študija v svoji poglobljenosti tudi v razvoju primerjalne literarne zgodovine v raznih dobah iste znake strukture in prepletenosti vplivajočih sil, kakor jih kažejo orisi literarnega življenja sploh. Pri tem mu je vedno važnejša celotna miselnost posameznih osebnosti, ki so doprinašale k razvoju nove vede, in k temu še vzdušje dobe, kakor pa naslovi knjig, čeprav jih je navajal. Ocvirk polaga nasprotno večjo važnost na bibliografijo, zato se je poganjal od imena do imena, od naslova knjige do naslova knjige, ki jo je povsod orisal s kratko oznako. Njegove karakteristike dobe so bežnejše, iztrgane iz celotnega dogajanja zgodovine, oznake oseb, v kolikor je to sploh hotel doseči, preneznatne, da bi nam mogle približati hotenje pisca. Tam znanstvenik, ki skuša rekonstruirati

podobo življenja, tu neprestano novi razprto tiskani naslovi v raznih jezikih, množica debel zaradi katerih ne vidiš gozda. Naj bo opozorjeno med posledicami, ki jih je moral imeti Ocvirkov način, na dejstvo, da je prezrl izpremembo, ki je nastala okoli 1800 v njegovi vedi s tem, da so pričeli literarni zgodovinarji potovati mesto dotedanjega zgolj kabinetnega dela (Van Tieghem, 26). K temu je tudi Van Tieghemova metoda dela čistejša kot Ocvirkova. Nova veda je rasla največ v Franciji, zato govori Van Tieghem predvsem o njenih francoskih pobornikih in šele nato pri vsaki dobi o ostalih narodih. Ocvirk je načelo, ki je vendar povsem naravno, saj ga vsiljuje gradivo, zmedel in postavil na začetke poglavij največ Nemce, katerih delo je bilo daleč manj važno. S tem je še bolj zabilisal jasnost knjige.

Način obravnavanja in razporedba snovi sta slabosti, ki dajeta Ocvirkovemu delu manjšo vrednost, kakor ga ima Van Tieghemovo, dasi je mlajše od tega in dasi se je naslanjal nanj. Tretja slabost zadeva mesta, kjer bi moral izpopolniti vzornika. Mogel bi ga v dveh ozirih. Prvič v raztegnitvi dela na dobo po izidu Van Tieghemove knjige in izpopolniti z orisom dela avtorjev iz narodov, na katere Francoz ni polagal tolike važnosti. In drugič, z orisom slovanskega razmerja do vprašanj primerjalne literarnozgodovinske vede, ki ga Francoz zaradi nepoznanja njih slovstev in jezikov ni mogel pritegniti v svoj razbor. Glede prvega se je opravičil: „Primerjalna literarna zgodovina je v zadnjih desetletjih pri vseh narodih tako napredovala, da je spričo obsežnega in raznovrstnega znanstvenega gradiva podroben pregled izredno težaven, zlasti pa neizvedljiv v tem kratkem zgodovinskem orisu“ (34). Medtem, ko je v starejših dobah vendarle pogosto izpopolnil Van Tieghema posebno z nemškim gradivom, se je v najnovejši tako zelo omejil, da je n. pr. vsa angleška literatura odpravljena z enim samim kratkim, čisto splošnim stavkom, enako kratkim kot romunska (35), a večina ostalih le imenovana. Ko si je že zastavil tako nalogo, se je temu čuditi tem bolj, ker obsega katalog pariškega instituta (kjer je bil O. več let) vendar precej popolen seznam del, izmed katerih bi bilo treba izbrati le najvažnejša. V drugem vprašanju njegovega dela ne more zadeti toliko očitke nezadostne skrbnosti, saj je naglasil celo v uvodu (6), da se bo oziral zlasti na Slovane. Toda tu stopi v ospredje neka druga nepopolnost: pomanjkanje ostrovidnosti literarnega zgodovinarja, da nudijo slovanski narodi od začetka XIX. stol. dalje s svojimi posebnostmi javnega življenja nenavadno bogato gradivo vprav primerjalni literarni zgodovini. Če je bilo, recimo, delo gospe Stäelove važno za razmerje Nemcev in Francozov, ni bilo na vzhodu Evrope nič manj važno medsebojno poznanje Slovanov, za katerim so težili Šafařík, Čelakovský, Kollár in drugi. Tu, v vseslovanski miselnosti prve polovice XIX. stol. je mesto, kjer bi moral komparativist pritegniti v razbor utrjevalcev stikov med narodi tudi Slovane, saj ne terjaja le predmet pri obravnavanju izrazito primerjalne metode, temveč bi našel v dobi dovolj glasov, ki so tudi povdarjali potrebo medsebojnega poznanja. Druga doba, ki jo je Ocvirk prezrl, je doba velikega vpliva Tolstoja in Dostojevskega na zapad, ko so pri Nemcih in Francozih nastale obširne študije o ruski moderni in njenih vplivih, ki bi jih bilo treba pritegniti v razbor. Tretjič bi zahteval od kronista analize tudi povojni ruski vidik, ki nudi panogi s svojim poudarkom razrednega značaja literature, ki ruši meje med narodi, celo nov vidik.

Mesto teženj po spoznanju strukture kulturnega življenja Slovanov v dobah, ko so začeli gojiti medsebojne stike, se je Ocvirk tudi tu omejil le na to, da je naštel nekaj del, kar ne pove ničesar, ker so lahko popolnoma slučajna. Tako je oddelek, kjer bi moral kot poznavalec slovanskih literatur res nekaj doprinesti,

najplehkejši. Vtis še poslabšajo misli, kot je n. pr. ona na str. 37 o neupravičeni zastopavljenosti Slovanov v tujih literaturah, ko so vendar vzroki za to neizmerno globlji, kakor jih more dati slutiti njegova naivna tožba. Prav ob preizkusnem kamnu, ko se je moral odtrgati od Van Tieghema in nastopiti samostojno pot, se iz slabosti, ki jo razodeva tak način znanstvenega dela, jasno kaže, da je pričel svojo zgradbo pri strehi. Kako bi mogel predočiti razvoj tujih vplivov in vede o njih pri vseh slovanskih narodih, ko je vendar pred tem potreben natančnejši študij slehernega izmed njih?

Drugi in tretji del knjige, teorija in metodologija, se popolnoma razlikujeta od prvega. Razvojni vidik je zamenjal deloma psihološki, deloma analitični.

V praksi ima primerjalna literarna zgodovina ponajveč delokrog proučevanja vplivov dveh literatur, kroženja tipičnih snovi in oblik ali vpliva izredno močnih piscev in gibanj na tuje narode, v teoriji, ki mora zajeti vse, jo je Ocvirk naperil na tisti daljni cilj, ko bo iz vsega narodnega izbirala le, kar je občečloveškega. Ne glede na to, da je ta cilj tako oddaljen, da ne bo mikal nikogar, preden ne bodo dodobra raziskana literarna dela posameznih narodov, je tudi vprašanje, če bo ta način usposobil literarnega zgodovinarja dvigniti iz njih več, kakor bi dvignil, če bi predstavil literarnega tvorca kateregakoli naroda v vsej pestrosti razmer, iz katerih je rasel in bogastva, ki ga je nosil v sebi prav kot predstavnik svojega naroda. Ocvirk se je ravnal tudi pri tem po Van Tieghemu, le da je ta z mislimi na možnost nekake svetovne literarne zgodovine svoje delo zaključil, a Ocvirk zgradil na njih osrednji del svoje teorije, kar je tembolj čudno, ker je v prvem poglavju pri obravnavanju razvoja nove vede to stran Van Tieghemovih prizadevanj odklonil (50—1). Vzrok, da se je Ocvirku obrnilo delo v to smer, je pač v tem, da je hotel na vsak način iz neke zelo neposredne, prijemljive in preproste stvari zgraditi teoretičen sistem, kar ni drugega kot znanstveni *l'art pour l'artizem*. To bi bilo končno vseeno, ker nič ne škodi in nič ne koristi, toda težje je, da je taka usmerjenost v njem ubila realističen čut pri literarnozgodovinskih vprašanjih do tolike mere, da je zašel v hibo, ki je res usodna. Primerjalna teorija naj bi objela vprašanja, ki se morejo pojaviti ob raziskavanju medsebojnih odnosov literatur. Če tako primerjamo katerikoli dve literaturi, je eno prvih spoznanj, da ne živita sami zase, temveč da je vsaka navezana na narod, ki jo je ustvaril. Tudi njih medsebojni vplivi niso nekaj ločenega, življenju odmaknjenega, temveč odvisni od sto vplivnih činiteljev: sosedstva, političnih in gospodarskih zvez, komunikacij, sorodstva jezikov, kulturne višine, ki odloča, v katero smer se vpliv pretaka, šolstva, neposrednih in posrednih prenašalcev in tako dalje in tako dalje, skratka, od cele vrste socioloških dejstev. Socioloških dejstev? Listajmo po Ocvirku. Idejna izhodišča primerjalne literarne zgodovine, narodna duša, občečloveško, nadnarodni vplivi, evropska literatura, svetovna literatura... torej nič! Tej teoriji manjka temeljev, na katerih bi mogla biti zgrajena solidna stavba. Njegov sistem, ki vidi literaturo kot nekaj v zraku visečega, je popolnoma idealističen, mnogo preveč preprost, da bi mogel zajeti bistvo stvari. Nasprotno pa so ravno stiki med narodi, bolj kot nastanek literarnih del samih, odvisni od družbenih prilik.

Metodologija je najobsežnejši in po svoji praktičnosti tudi najtehtnejši del knjige.

Van Tieghem je zgradil precej kompliciran sistem, v toliko prisiljen, v kolikor bi se večkrat vračal k istim stvarim, kdor bi ga porabljal pri delu. Opravičill se je, da je neka razvrstitev pač potrebna. Tako je raziskal najprej zunanje

elemente literature: obliko, slog in snov ter folkloro, v kolikor je služila umetniškemu preoblikovanju; notranje, miselni in čustveni svet: ideje, ki jih literatura lahko izraža (religiozne, filozofske in moralne) in druge, ki so bistvene zanjo samo (estetske in literarne). Šele od tega je prešel k sistematziranju področij, ki se jih navadno prišteva k vprašanjem primerjalne vede, vplivom pisateljev, generacij, šol in literatur, in izluščil več vidikov obravnavanja. Pregled je zaključil s serijo posredovalcev. Reči je treba, da je brez poskusa zgradbe kake teorije opravil vse, kar je zahtevalo to področje znanosti. Ocvirk je v glavnem prevzel njegovo zgradbo, le ponekod kaj premaknil, izpustil, dodal. Nekaj izprememb je pridobitev proti Van Tieghemu: nova grupacija tematologije, katere tvarino je razdelil mesto v tri v pet skupin (pri tem se je končno pred nami spogledal pri vprašanju, o katerem bi mogel soditi čitatelj, da ga obravnavata oba, s svojim vzornikom in mu pod črto očital pomanjkljivosti zaradi teh skupin, 86), med literarnimi vrstami dodatek proza (105—6), potrebo pritegnitve tehnične in arhitektonske analize (107—9). Dalje je še bolj kot Van Tieghem sistematziral možne vplive (110—8) in jih v kazalu (201) strnil v en sam stavek, ki je nekako njegova teza. Čuditi pa se je, da je prevzel klasifikacijo ideoloških vplivov tako, kakršna je bila, ko predstavljajo vendar religiozni vplivi v literaturah (posebno še novejših) neprimerno manj važno mesto kakor ostali, ki se pretakajo od naroda do naroda.

Zaključna sodba primerjanja obeh del ne pokaže Ocvirkovega v ugodni luči. Ker spada v ozko znanstveno panogo, bo zanimalo le literarnega zgodovinarja in študenta, ki se pripravlja za komparativni izpit. Tema pa je vseeno, da-li je priročnik slovenski ali francoski, izbral bo le popolnejšega, jasnejšega, cenejšega in prikladneje izdanega. Izpopolnitve, ki jih je mogel vnesti v Van Tieghemovo delo, so v večini iz področij, o katerih se je vsakdo lahko še obširneje poučil že v „Real. Lex. d. deutsch. Litw.“ ali v novi francoski enciklopediji, kar je več (še natančnejše sistematziranje), zadeva le aktivno znanstveno delo, pri tem pa nudi človeku, ki ima le nekaj erudicije, vidike gradivo samo. Ne da bi zanikali vrednost teoretičnih razprav moramo reči, da je bilo že Van Tieghemovo delo nekaka zastranitev. Veliki večini znanstvenikov je bližji precizen študij posamezne dobe ali osebnosti in rajši pišejo o takih konkretnih stvareh, splošna vprašanja pa odpravijo v uvodu ali ob robu knjige. V množici modernih del s tega področja sistem dela ni manj natančen in izgrajen, toda spoznati ga moreš šele po temeljiti proučitvi zgradbe knjige. „Literarna teorija“ je pri njih usedlina dolgih dob, v katerih pogledi toliko dozore, da se morejo značilne poedinosti strniti v enotno skupno podobo, sintezo. Ni prezreti v kakih okoliščinah je pisal profesor Paul Van Tieghem svoje delo. „Skoraj vse v tej knjigi je novó; vse je neposreden rezultat izkušnje delavca, tridesetih let raziskavanja in razmišljanja o problemih mednarodne literarne zgodovine“, se mu je zdelo važno poudariti v uvodu. Zato je duh, ki veje iz tega dela, ves razgledan, a vkljub velikemu znanju skromen. Čeprav se je Ocvirk od nekdanj zgedoval pri nemških teoretikih Strichu, Walzlu in Wölfflinu, sodim, da novega njegovega dela ne bi bilo brez Van Tieghemovega. Sedaj ko je tu, ima za nas svoj pomen, ki ga ni zmanjševati, kljub temu pa moramo odkloniti način kako je predstavljeno.

V bibliografskem oziru Ocvirk kljub bogatemu navajanju ni mogel izpopolniti vrzeli, ki jo čuti veda (če so imeli številni primeri, brez katerih bi se obseg knjige prav občutno zmanjšal tak namen?), zato bo še nadalje treba čakati dela, o kakršnem govori Van Tieghem na 53 strani in se zadovoljevati s pregledi, ki jih prinaša „Revue de litterature comparée“.

Fran Petrá